

Fulls de la Revista

Sumari

*El gran poeta
de la Cerdanya*
VÍCTOR BATALLÉ

Despietada memòria
DAVID PRATS

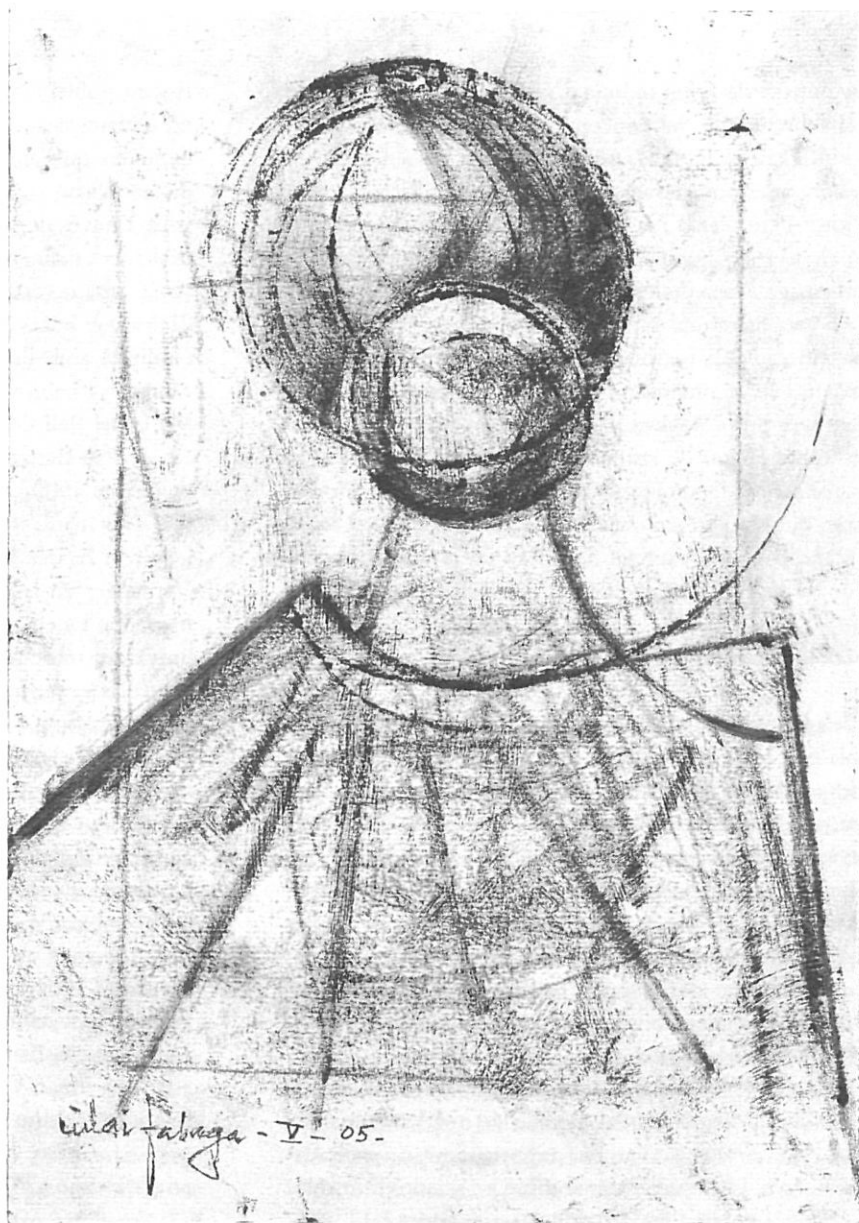
*Ombres i desitjos
escrits en l'aire*
LLUÍS LUCERO COMAS

Marques de biblioteca
SALVADOR FERRER

Eduard Vila i Fàbrega

(Girona, 1921) és l'il·lustrador d'aquests Fulls. Si l'any 1985 es va dedicar una exposició retrospectiva de la seva obra al Museu d'Història de la Ciutat de Girona, promoguda per l'Ajuntament, va ser perquè Vila i Fàbrega, segons paraules d'Enric Marquès, «és una peça fonamental dins el panorama dispat i divers de l'art gironí de postguerra». L'artista va començar a exposar l'any 1952, amb Jesús Portas i Isidre Vicens, a la Sala Municipal d'Exposicions de la Rambla. El 1953 i el 1954 van repetir l'experiència conjuntament, i ell en solitari ho continuà fent molts anys més. Ha exposat en diverses localitats catalanes i de l'Estat espanyol, en diferents mostres individuals i col·lectives, i rebé el primer premi de pintura en el concurs de la Diputació de Girona l'any 1960.

El gran poeta de la Cerdanya

Víctor Batallé

El Premi d'Honor de les Lletres Catalanes de l'any 1995 va ser atorgat a Jordi Pere Cerdà, un escriptor natural de la Cerdanya gairebé desconegut pel gran públic, però molt admirat per un ample sector de la *intel·lingüència*. Cerdà era i és un escriptor de la Catalunya Nord, encara una de les qüestions geogràfiques no resoltes en la cultura i la política catalana modernes. Aquest és un fet diferencial respectat des de la distància, a voltes ignorat pels

grans mitjans de comunicació i massa sovint menystingut per la sobreposició del concepte «perifèric» a la centralitat que viu la crítica literària, només ocupada per un autor en la mesura que aboca novetats al taulell de la llibreria.

Jordi Pere Cerdà i la seva vinculació amb la Cerdanya seran el «fil roig» que el lector trobarà en aquestes paraules d'homenatge a una de les ments i plomes més excepcionals de la nostra literatura. No hi ha trampa ni cartró: la meua admiració cap a la persona i els llibres d'aquest cerdà, per endavant, i els arguments tot seguit. Primer ens aturarem en un dels seus primers llibres, el valor més diferencial del qual rau a trobar el «so» de les paraules de l'àvia i traduir-les en unes rondalles. Després ens aturarem, breument, en dos poemes que signifiquen creació literària en tot el seu abast, per acabar amb un exercici de síntesi de la que considero una de les peces cabdals de la literatura contemporània.

Contalles de Cerdanya

Un dels llibres importants escrits per Jordi Pere Cerdà —ara sembla que tothom ja hi està d'acord— són les *Contalles de Cerdanya*. Albert Manent va escriure en la presentació de l'obra: «Un dia durant l'ocupació alemanya, el director de la revista rossellonesa *Tramontane*, Carles Bauby, va rebre uns versos signats senzillament per "Un cerdà". Donat que aleshores els pseudònims no eren permesos, en Bauby batejà el poeta desconegut amb un doble nom, i així nasqué en Jordi Pere Cerdà, avui l'escriptor català més important i més complet dels que els darrers vint anys s'han incorporat a la nostra literatura».

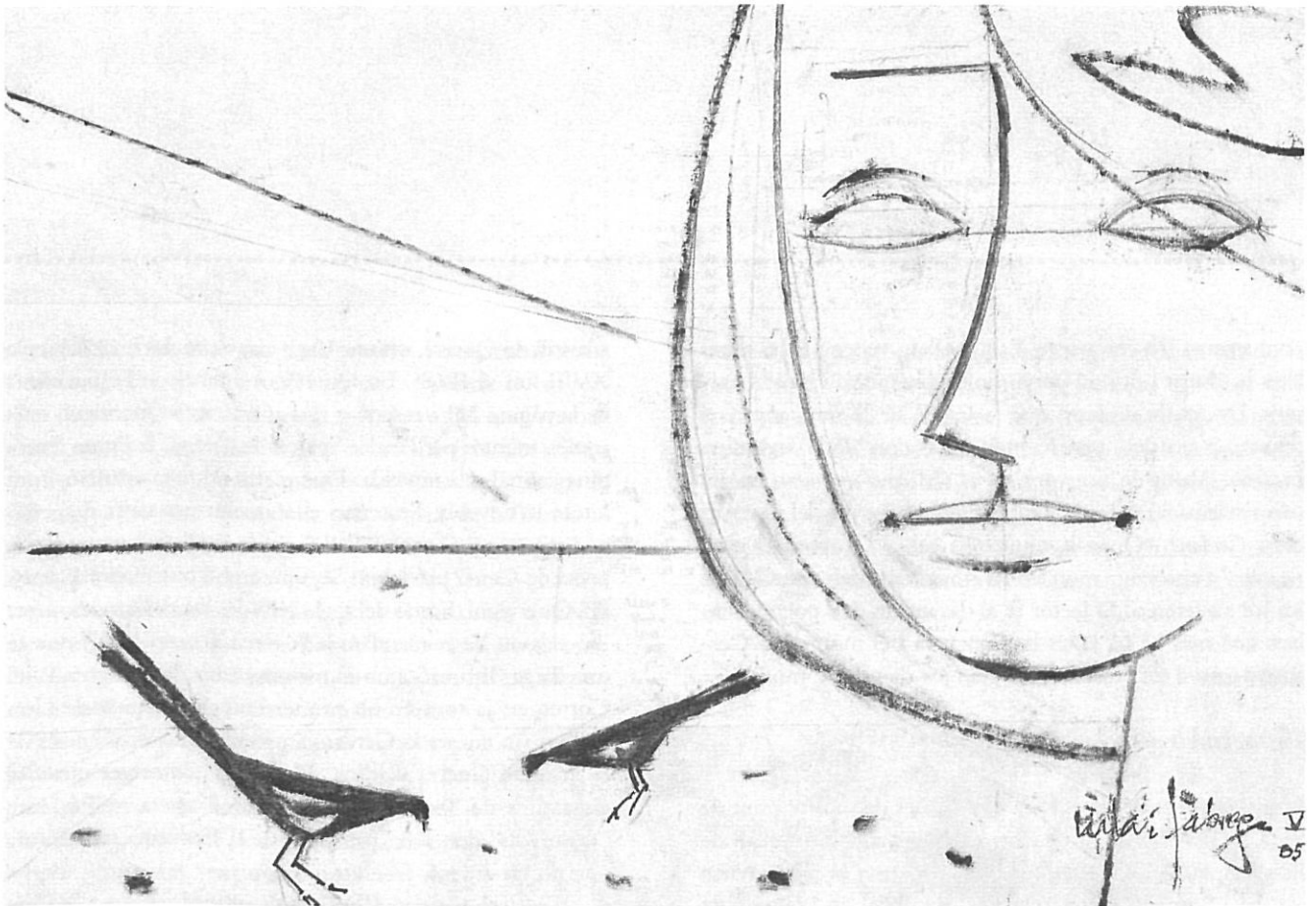
Contalles de la Cerdanya és un conjunt de narracions de tipus folklòric. Els temes del meravellós o del sobrenatural hi són dues constants. També, explícitament o soterradament, hom hi fa un judici moral sobre les accions humanes.

L'estil és poètic i literari, popular i senyorívol. El vocabulari és ric i variat... Que ningú no cerqui replecs ni càrregues de malícia en algun mot estrident o en algun episodi escatològic: emmirallen literalment el tarannà xiroi i planer del poble. El mateix Cerdà va escriure en el pròleg de la primera edició: «Alguns pensaran que la meua ploma ha donat color satíric a manta històrica d'aquestes, semblantment com mossèn Caseponce havia decantat els seus contes vallespirencs del costat de l'aigua-senyader. No assaïjo en aquest pròleg excuses de cap mena: dono als lectors que encara volen fruit d'aquestes contalles la justificació del meu treball. Les meves fonts han estat Sallagosa, Naüja, Llo, Dorres i Fontpedrosa, bressol de la meua família paterna.

Aquest poble, ja decantat vers l'alt Conflent, participa, això no obstant, del folklore cerdà per costums i balls. Tot plegat demostra que encara avui és possible, si bé amb dificultat, de recollir un ram de flors de la nostra cultura oral guardada salva a través de quatre o cinc segles i en pocs anys desgraciadament malmesa malgrat ésser la dels nostres pares».

Cerdà no és ben bé un estudiós de la disciplina rondallística que inicià Milà i Fontanals dins la Renaixença, i que continuà amb l'esforç individual de Francesc Pelai Britz, Maspons i Labrós (*Lo rondallaire*) o les *Llegendes catalanes* de Maria del Bell-lloc el 1881, per acabar forint en la col·lecció de Pau Bertran i Bros *El rondallaire català*, que va veure la llum el 1909, tot i que la seva gestació havia començat uns anys abans. Jordi Pere Cerdà és un bon coneixedor del gènere i ha reconegut la capacitat rondallística de Jacint Verdaguer en les seves *Rondalles* de 1905, on hi ha documentades cinc peces procedents del Vallespir. Però a Catalunya qui estrictament va continuar amb la recopilació de rondalles va ser Joan Amades, al qual se li reconeixen molts mèrits, excepte l'omissió d'un concepte cabdal per a Jordi Pere Cerdà: l'etnografia, o sigui, allò que trasllueix la procedència geogràfica i lingüística per fer que la intenció estilística sigui tan important com la història que s'explica. I aquí rau un dels punts de referència més clars en tota l'obra posterior de Jordi Pere Cerdà: la idea fabriana de la participació col·lectiva de totes les contrades de Catalunya en la construcció d'una llengua literària comuna per a tots els catalans. Cerdà sempre ha enyorat «pertanyer» al poble més gran, al més cosmopolita. No té en compte si la capital és Montpeller o Barcelona. Aquesta circumstància per a ell ha estat una situació històrica secundària respecte a la força de la unitat espiritual de les dues o tres o sis Catalunyaes que, com a realitats viscudes, farceixen el seu imaginari més ample i menys restrictiu.

La gènesi primària de les rondalles està en la veu prima de l'àvia de Jordi Pere Cerdà i en la voluntat d'ell de no deixar perdre aquell patrimoni. És una versió literària del que «ha sentit», i en això està més a prop del valencià Enric Valor que de Joan Amades; a la vegada, aquesta voluntat d'escriure en prosa obeeix a la necessitat interna d'ampliar el seu registre poètic o teatral, que ja dominava a bastament. Per a un lector contemporani, la lectura de les *Contalles* serà una passejada per l'imaginari amagat de la cultura catalana, que es defineix amb una ventada del passat dins un lèxic esplèndid. Francesc de Borja Moll havia escrit en un pròleg a l'obra teatral *La set de la terra*, de J. P. Cerdà, referint-se a la Cerdanya: «conserva una munió d'aspectes

típics i poblets plens de tot el primitivisme que puguin desitjar el poeta tossudament bucòlic i el filòleg més devot de la impuresa dialectal». Doncs bé, és precisament aquesta impuresa el que farà que una lectura de *Contalles de la Cerdanya* sigui el repte idoni per a una mentalitat oberta de lector, i per confrontar el passat llunyà amb els seus mateixos estris i sons vinguts de la gentilesa d'un escriptor, lligat a la bellesa del seu espai geogràfic pels seus passos estrets per aquelles terres altes.

Pròlegs, ressenyes, poemes

Abans de tractar la poesia, hi ha la part «militant» de Jordi Pere Cerdà, que fa que sigui un constant escriptor de pròlegs i ressenyes per als amics i coneguts, però, com ens té acostumats, hi deixa un bon tros de la seva doctrina. Per exemple: «La creació és resultat de l'estímul d'un ambient col·lectiu, almenys d'un grup. Un focus de cultura exigeix gent atenta, gent d'ajut, sol·licita de l'esforç, allà on es presenta, sense idees preconcebudes i no genysmenys amb una fita d'exigència, no immediata, però sí contínua per assolir... un dia... més endavant.»

En primer lloc, ens queda clar que la creació, l'acte suprem de generositat d'un ésser humà, és fruit de l'estímul d'un espai geogràfic, d'un ambient. I aquesta fita d'excel·lència esdevé per aconseguir una exigència immediata o «un dia... més endavant». Aquí ens deixa entreveure el seu somni d'espai comú per a tota la llengua i la crea-

tivitat en català, i amb la certesa que ens necessitem, tot i que ell no gosa fer servir el verb *necessitar*.

En un altre pròleg diu: «Voldria, primer, subratllar alguns elements que potser no es presentaran davant el lector amb el valor objectiu que porten, fins caldria dir un valor genuí. Faig entrar a dins el terme *genuí* un radi que iria entre els gens i el generacional, tractant de temps històric. Per altra banda, aquest llibre té un costat afectiu: va lligat al fet que d'ençà uns tres o quatre anys, apareix pels cims pirinencs un moviment de despertar cultural que apropia i fa correspondre alguns intents, uns talents, uns concursos al volt de l'escrit i de la investigació que laboraven esparsos per les valls pirinenques que van des del port de la Bonaigua a la vall del Tet amb incursió fins a Berga o Ripoll. No es tracta de res que s'assembla a una agrupació ni cap moviment organitzat, ni un esforç voluntarista de cooperació; res d'això!, sinó la satisfacció de saber que existim, la necessitat de saber que l'altre existeix, i això apareix amb una mena d'evidència: que ens completem!».

Aquí opta pel verb *complementar*, i amb aquesta idea de la necessitat de llegir el poeta passaria molt de tentines per dos dels poemes més propers que ha escrit. El primer és del llibre *Dietari de l'alba*: «Tindríem una casa / arbre nascut de l'erm. / Una llosa penjada / en una ala del vent. / Una paret de pisa / per abrigar l'hivern. / Un test on floririen violes pel mal temps. / Per porta, aquell somriure / que t'estrellen les dents». Aquest velat esment de la seva esposa Elena es troba al llarg de tota la seva obra. La seva esposa o el femení

com a musa i/o companya d'aquest llarg viatge per les terres altes ha donat i donarà per a molts comentaris i estudis literaris. De fet, la simbiosi que fa Cerdà de la muntanya i el femení és un dels aspectes més encisadors de la seva obra literària. Abans de ficar-nos en el seu *opus magnum*, encara una reafirmació del que hem dit, en aquest cas del poemari *Suite Cerdana*: «Quan la muntanya canta / s'apoca el meu orgull, / s'enrenoua mon ànima / a la mida dels altres, / i en mi tot s'asserena». El lector té al davant un dels poetes catalans que més bé ha entès la muntanya i el món de la Cerdanya com si fos l'escenari del gran joc de la vida: morir.

Passos estrets per terres altes

L'*opus magnum* de Jordi Pere Cerdà, des del nostre punt de vista, és la novel·la *Passos estrets per terres altes*, un treball de llarga gestació on l'escriptor condensa tota la seva saviesa virtual i humana en un text que és cabdal en la literatura catalana del darrer segle. Les raons de la seva importància no són solament acadèmiques o de sistematització d'una parla, sinó més aviat rau en la singularitat creativa del llenguatge i en la recuperació de la història passada pel sedàs del geni poètic de l'autor. Les meves paraules no pretenen ser res més que un esperó per a la sensibilitat del lector i perquè aquest vagi a la llibreria o biblioteca més propera per fullejar aquesta novel·la sobre la Cerdanya i assabentar-se del que s'ha perdut fins ara. Pretendre una explicació o crítica sumària d'aquesta peça literària seria per part meua una frivolitat. Aleshores, em puc permetre l'encert de recollir una sèrie d'opinions de persones assenyades que l'han qualificat i explicat de manera ben diversa, puntejades amb les meves apreciacions. El mes de setembre de 2001, a Jordi Pere Cerdà se li va retre un homenatge a la «ratlla» entre els estats espanyol i francès, a les poblacions d'Osseja i Llivia, amb la participació d'una llarga llista d'estudiosos de la feina d'aquest poeta proteic. Hi destacaven amics de sempre, persones que l'han conegut durant molts anys i, naturalment, acadèmics. Entre ells em vaig fixar en la feina que proposava l'historiador Andre Baleny, titulada «Jordi Pere Cerdà i el record de la societat cerdana del segle XIX», on trobava una llarga connexió entre una celebrada família cerdana i un dels personatges de la novel·la.

Escriu Baleny: «*Quervigol*: aquest antropònim, encara que imaginari, és transparent per als que coneixen les realitats cerdanes del segle XIX. En Cerdà l'ha inventat juxtaposant dos mots. D'antuvi, *Vigol*, que relaciona amb el patrònim *Vigo*. *Quer* és una clara al·lusió al veïnat de Quers,

a la vall de Querol, on uns Vigo van viure del final del segle XVIII fins al 1868». En *Quervigol* intervé en l'última línia de la pàgina 211 i respon a una afirmació: «*Quervigol*, estàs aquí!», mentre per l'escala apareix la Teresa, la figura femenina central a la novel·la. En aquesta primera aparició, com a tota la novel·la, l'escenari està amanit per tanta suggestió que al lector li és molt difícil fugir de l'enlluernament que la prosa de Cerdà produeix. Seguim amb l'historiador Baleny: «El *Quervigol*, home del segle XIX, és un militar de carrera —té el grau de comandant a l'exèrcit francès [...] i que té una llarga discussió amb el manufacturer de Sallagosa Paulí Corretger; ja som en els primers anys del regnat de Lluís Felip quan encara la Cerdanya pateix les conseqüències de la Primera Guerra Carlina. El mateix Corretger qualifica els carlins de “bojos” i assenyala que tracta només amb “espanyols” que són “partidaris de la Constitució”, encara que no ho diuen».

Tot això permet a l'autor subratllar el fet que a la Cerdanya i dels dos costats de la ratlla fronterera, la ideologia dominant entre les cases benestants que integraven «l'oligarquia comarcal» era el liberalisme. Puigcerdà, vila liberal, va resistir amb les armes els intents dels exèrcits contraris al bàndol «constitucional». Aquest *Quervigol* d'arrels liberals, per no dir revolucionàries, va participar en «des campanyes napoleòniques a Espanya». L'entramat històric està travat amb molt detall i a la vegada és un catàleg dels disbarats que produeixen les guerres, en mostrar de manera clara les postures d'aquells que amb diners salvaven patrimoni dels incendis indiscriminats i la seva permanència en el joc de la supremacia local. El teló històric de *Passos estrets per les terres altes* forma un curiós i acurat mosaic de la gent que va passar per aquestes terres allunyades dels centres de poder i amb un escàs valor estratègic, però que van patir de manera ordenada una voluntat jacobina per part dels dos estats, l'espanyol i el francès, de disminuir qualsevol intent de recerca de la llibertat de llengua o cultura.

Un altre vessant de la novel·la és la seva visió i definició del femení en la figura central de la Teresa dels Valentons. La «teatralitat» del personatge és hipnòtica, però no només per la seva bellesa, sinó pel tractament deferent que rep de l'autor i que es fa present a tota la novel·la; en canvi, la seva presència física no es mostra fins a la pàgina 173 de les 291 que té la novel·la. Diu Teresa Dalmau: «El seu rastre es pot seguir ja de bon principi, però no es materialitzarà fins arribat el nus final, quan la presència “física” del personatge n'activa el desenllaç. És doncs des de l'espai que ocupa la Teresa, lloc d'entre els llocs, atalaia simbòlica, que ens serà

donat de contemplar per fi el conjunt del territori situat "entremig de totes les terres" i per sostre, per dir-ho en termes cerdanians, fins a bastir un món l'eco del qual ressona fins a nosaltres, en nosaltres, per cobrar-hi vida, per cobrar sentit. El domini de la Teresa és la cuina de la farga de dalt... A la farga, entorn de la pell de neu de la Teresa hi giren quatre homes, tots quatre hi han acudit amb el pensament ple d'ella; cadascun, però, tindrà la Teresa que serà capaç d'imaginar, de confegir segons el grau més o menys elevat d'humanitat que hagi pogut assolir en el nivell on li ha tocat viure. Quatre homes que són com quatre camins que condueixen a la Teresa i quatre de les infinites possibilitats de configurar la nostra, la que sabem trobar, (re)crear».

La Teresa o la dona de neu de les terres altes és un personatge polièdric però amb un ample sentit del sentiment universal del femení a través de tota la història literària, patrimoni compartit entre Jordi Pere Cerdà i els seus lectors. Ell mateix ho diu en l'epíleg de *Passos*: «els personatges que he inventat no són mai dolents del tot; no són tan bons com s'ho pensen i sobretot viuen tancats o tenen tendència a tancar-se a sobre una defensa que limita sovint la visió del món que tenen». Per aquesta raó la visió del lector «recupera el món perdut» o recrea, com deia abans, el «paradis compartit». L'encert literari queda supeditat a l'evocació d'un món que, com la neu, es desfà amb aigua. El temps no pot encerclar els camins de l'aigua en aquest parany constant de racons i coves on amagar un país durant segles.

La fidelitat del poeta a la llengua és modèlica, tenint en compte que ell es va educar en francès, però Jordi Pere Cerdà obeeix a un camí fet fa moltes generacions i escriu la seva millor literatura en català. Jordi Gabarró va dir de manera molt encertada: «Jordi Pere Cerdà ha escrit una de les novel·les més importants de la literatura catalana del passat segle vint. Davant d'aquesta obra tots ens sentim petits, humils. La seva potència, per contrast, posa en evidència la precària mediocritat del nostre present, d'aquest temps que ens

pertaoca viure, monòton i complaent. Cerdà és fill de la muntanya, de l'alta muntanya, i n'extreu el vigor que neix de la terra inclement, dels conreus dolorosament treballats. Té el do de la llengua, entre nosaltres tan escàs, i en fa ús per construir una història de sofriment i d'amor, de duresa i de passió».

Als lectors, davant de tant talent, genialitat i encís, només ens queda la lectura i l'homenatge. Aquest ha estat el meu.

Víctor Batallé

